CONSTANTIN NOICA

„Sentimentul românesc al fiinţei"

La început este totdeauna o poveste: cărţile din urmă ale lui Constantin Noica (şi mai ales ***Sentimentul românesc al fiinţei)*** seamănă din ce în ce mai bine cu nişte poveşti de cuvinte şi idei. Istorisesc aventurile unor cuvinte, în care se ascunde o întreagă filosofie; limba şi gîndirea apărînd indisolubil legate, fiecare cuvînt este o clapă care face o idee să cînte. Dacă nimereşti cuvîntul magic, lumea începe să cînte, spune versul lui Eichendorff citat de Călinescu. Cu modestie, autorul îşi refuză pentru lucrarea sa un curat statut filosofic, de vreme ce *„mi o reflexiune speculativă este învăluită în basmele si creaţiile noastre"* de care se slujeşte spre a desprinde „gîndul fiinţei". Totuşi: *„Aşa cum puterea noastră de plăsmuire nu poate să spună de-a dreptul ceva esenţial despre un erou, ci trebuie să-l «povestească», raţiunea nu poate da socoteală de fiinţă decît înfăţişîndu-i fenomenele şj stările, făcîndu-i aşadar fenomenologia. O asemenea fenomenologie întreprinde vorbirea noastră despre fiinţă".* Modelul acestei fenomenologii care pleacă de la stratul lingvistic îl putea afla C. Noica în Heidegger, de care totuşi se desparte ţ rin concluzii' *„Meditaţia implicită asupra fiinţei, întreprinsă de **limba** românească de-a lungul veacurilor, merită să fie scoasă la lumină. Ea s-ar dovedi cu atît mai potrivită cu cît nu ar veni ca o mustrare adusă veacului, ca la Heidegger, ci ca o încercare de îiitregire. De vreme ce gînditorii germani eu crezut că pot citi atît de multe în vorbirea limbii lor şi a celei greceşti, ar putea exista o îndreptăţire să pui în joc şi experienţa altor limbi. In vorbirea românească există o întreagă operă de modulare a fiinţei. De ce ar fi ea mai puţin semnificativă decît experienţa istorică a altor vorbiri?* " Un astfel de cuvînt magic este prepoziţia *întru:* expresiile **a fi în şi a fi întru** sînt cu grijă distinse de C. Noica, oarecum în felul în care autorul lui **Sein und Zeit** distinge între **Bewusstsein şi Dasein.** Ceea ce în a fi **în** ţine de fixare şi închidere, în **a fi întru** izbuteşte să se deschidă, căci expresia indică deopotrivă un loc şi o tensiune spre el. **întru** este o prepoziţie cu o situaţie specială în limba română, fără poziţie exactă, prin care răzbate mai degrabă neliniştea întrebării decît certitudinea răspunsului. Nu fără rost vorbeşte filosoful român de *„sensibilitatea noastră speculativă"* (ceea ce infirmă modestia de a nu vedea în lucrarea de faţă o încercare filosofică): cercetarea lui pune în joc atît sensibilitatea faţă de cuvînt, faţă de limbaj, cît şi speculaţia, înţeleasă,

iarăşi heideggerian, ca o *existimatio speculative,* orientată spre *species (cidos).* Literatura populară, Eminescu ori Brîncuşi dovedesc din plin acest fel de sensibilitate: rărnîne filosofului s-o scoată la iveală.

Analiza, din acest unghi, a basmului lui Ispirescu, ***Tinereţe fără bătrîneţe*** *şi viaţă* ***fără de moarte,*** reprezintă lucrul exemplar din mica fenomenologie a lui C. Noica. Basmul e repovestit filosofic, redesfăşurat în scopul de a i se putea limpezi sensurile. Ceea ce rezultă este ceva cu totul nou. Un împărat şi o împărătească, se ştie, nu pot avea copii: *„Dacă viaţa nu-şi face isprava de Ia sine* yi *totuşi viaţa apare, înseamnă că poate fi un joc ceva mai deosebit - şi* a'j *aici se naşte povestea noastră, ca de altfel poveştile din Vechiul Testament, unde cîteva femei nu puteau avea prunci şi cînd au reuşit să-i aibă, uneori la bătrîneţe, ca Sarah, a fost vorba de o natură exemplară în omenesc".* Liniaritatea devenirii e, deci, deocamdată întreruptă; de aceea se adresează împăratul vracilor; de aceea îl avertizează „unchiaşul" cum că, de va fi împlinită, ,, *dorinţa ce o ai o să-ţi aducă întristare ".* Pruncul va aparţine altei ordini decît cea comună: *„ El o să fie Făt-Frumos şi drăgăstos, şi parte n-o să aveţi de el".* Ca să-l oblige să se nască, deoarece plînge, pruncului i se promit împărăţii şi neveste, dar el nu ascultă decît de o altfel de promisiune, şi anume de aceea că i se va da tinereţea fără bătrîneţe şi viaţa fără de moarte. Atunci „tăcu şi se născu". C. Noica spune: *„ E un cuvînt adevărat pentru toate ivirile de excepţie din lume. Orice creaţie se naşte dintr-un plîns şi dintr-o tăcere... Ceva a plîns in Bach înainte de a compune o* ***Pătimire;*** *apoi tăcu şi* ***Pătimirea*** *se născu".* Abia crescut, Făt-Frumos cere respectarea făgăduinţei. Ceea ce vrea el este „un lucru nemaiauzit". Filosoful observă: *„ Este aici, în chip nesperat iarăşi, o trăsătură a lui* ***a fi întru*** *de care aminteam: prepoziţia* ***întru*** *poate deschide către ceva care* ***să nu fie...*** *Basmul românesc regăseşte astfel toate incidenţele şi implicaţiile modalului ontologic...".*

Eroul trebuie să cutreiere lumea pînă va găsi făgăduinţa **întru** care s-a născut Cele trei încercări ! a care este supus, pe rînd, sînt semnificative: *„sînt împotriva celui ce o părăseşte".* Gheonoaia cea crudă care căzuse ea însăşi sub blestemul părintesc reaminteşte Iui Făt Frumos riscurile neascultării faţă de părinţi, învinsă, ea *„// dete un înscris cu sîngele ei"; „sîntem încă* - notează C. Noica - *în lumea zămislirii oamenilor din sînge, şi de aceea sîngele reprezintă suprema garanţie".* Scorpia la rîndul ei simbolizează cercul mai larg al „rudeniilor": dacă prima încercare îi menţinea pe erou *„sub semnul înţelesurilor părinteşti",* aceasta îl aşază , *sub semnul înţelesurilor de ginte şi larg omeneşti, încălecate şi ele".* Dar cea mai frumoasă

încercare este a treia: *„ căci tocmai in preajma palatului unde locuieşte Tinereţe fără bătrîneţe şi viaţă fără de moarte stau ultimele oşti ale Firii celei nesocotite de Făt-Frumos în numele Fiinţei".* Fiarele păzesc ţarcul Firii:,, *cu dînsele nu este chip a te bate".* Eroul trece pe deasupra lor, cu ajutorul calului său, şi, atingînd din greşeală vîrful unor copaci, întreaga menajerie începe să urle. O clipă mai tîrziu însă, cînd călătorul se lasă în jos, el vede o fată frumoasă dînd de mîncare dihăniilor, liniştite ca prin farmec, aşa cum dai unor dobitoace îmblînzite. *„Am trecut din lumea firii în lumea fiinţei... In mtinile Fiinţei, totul redevine bun şi cuminte".* Fiul omului a devenit fiul fiinţei şi făgăduinţa s-a împlinit. Ca în Geneza, dobitoacele îi sînt înfăţişate unul cîte unul. Eroul ia de soţie pe fata cea mică, din cele trei, se spun poveşti şi totul s-ar fi putut încheia în acest paradis, însă basmul se continuă în chip neaşteptat: nu din dorinţa de a încălca, din nou, regula, ci din întîmplare (agentul ei fiind un iepure inofensiv), eroul nimereşte în Valea Vieţii, îşi recapătă memoria şi pleacă înapoi. Lumea în care reintră i se arată mai bătrînă cu multe secole, aşa cum se va arăta probabil lumea noastră cosmonauţilor care se vor întoarce după îndelungate călătorii: doar pe fundul unui tron din ruinele palatului părintesc pe Făt-Frumos îl aşteaptă Moartea. Este Moartea sa, nu moartea în genere din ***Ivan Turbincă*** şi din alte basme. Şi aşa mai departe.

Nu pot urmări aici întreaga dezvoltare a lui C. Noica. Să spun doar în concluzie că filosoful consideră basmul lui Ispirescu semnificativ întrucît arată că determinaţiile înseşi ale fiinţei pot sta sub vicisitudini, nu doar generalul, ca în ***Luceafărul*** eminescian. Lumea fiinţei, la care eroul accede, e o *„lume a fiinţei fără fiinţare": „Fiinţa, viaţa, ca şi moartea, îşi cer "întruchipări anumite pe temeiul unor determinaţii anumite, iar cînd acestea nu sînt anumite, adică nu mai au nume şi devin anonime, fiinţa intră şi ea în plictisul anonimatului".* Aşa se explică de ce a părăsit eroul basmului ţara făgăduinţei.

Analiza aceasta (ca şi altele, de exemplu la ***Luceafărul,*** însă oarecum prea rigidă) ilustrează în fond o teorie despre fiinţă, aşa cum poate fi dedusă din limba şi literatura noastră, de o mare complexitate. Chiar dacă nu sînt de acord cu unele exagerări ,şi absolutizări ale autorului, ce nu scapă prilejul de a transforma meditaţia filosofică în vanul elogiu, trebuie să recunosc frumuseţea ieşită din comun a tezei sale. Remarcabilul capitol intitulat ***Modulaţii româneşti ale fiinţei*** descrie şase stadii intermediare între a *fi* şi *a nu fi;* toate exprimate cu ajutorul aceluiaşi verb: n-a fost să fie. era să fie, va fi fiind, ar fi să fie, este să fie, a fost să fie. Nici o limbă nu cunoaşte această varietate.

afirmă C. Noica. Aici speculaţia lui stoarce cele mai surprinzătoare sensuri din materia verbală. *N-a fost să fie* nu semnifică o pură absenţa a fiinţei, căci fiinţa *„a încercat să fie, a bătut la poarta realităţii spre a fi, dar n-a fost",* îi lipseşte, ca să fie, ceva general, în expresia *era să fie,* unde fiinţa de asemenea nu e realizează, lipsa e de ordinul individualizării, indicînd o fiinţă suspendată. *Va fi fiind* semnifică deja o eventualitate. Prezumtivul e în limba noastră o „conjugare" de sine stătătoare. *Ar fi să fie* ne conduce pînă la pragul posibilului. De la întîile două expresii, care arată imposibilităţi de diferite grade, prin eventualitate, ajungem la clara posibilitate: de aici la *este* (sau *stă) să fie,* adică la iminenţă e un singur pas. *(„Că este* ***să fie,*** *avem situaţia fiinţei ca intrare în fiinţă".* C. Noica adaugă o'subtilă precizare: *„ Nu tot ce este are parte cu adevărat de fiinţă, în viziunea noastră. Ceea ce este poate fi şi trecător, petrecător şi ca atare nefiinţător, spunem noi. Dar dacă este să fie, înseamnă că are o lege").* In sfîrşit, *a fost să fie* nu exprimă doar un imediat înţeles fatalist (aşa a fost scris), ci şi o deschidere, de data aceasta deopotrivă spre trecut şi spre viitor. Nu e un epitaf pentru realitate, ci o realizare a legii lucrului. •Din aceste stadii, C. Noica dezvoltă *„sentimentul românesc al fiinţei"* (exemplificînd cu cunoscuta cosmogonie eminesciană), care i se pare excepţional de bogat sub raport filosofic. EI critică limitarea pe care comentariile bazate numai pe ***Mioriţa*** ori pe cuvîntul dor o aduc în chestiunea aceasta. Concepţia românească despre fiinţă, aşa de raţională, trebuie sprijinită pe mai multe cuvinte esenţiale, pe limba $_t$ întreagă şi nu poate fi dovedită doar cu singura pildă a frumoasei balade.

Problemele ce decurg din teoria lui C. Noica depăşesc mijloacele cronicii de faţă; de aceea m-am mărginit să semnalez premisele ei. Scrisă superb, într-un stil mătăsos şi de o discretă preţiozitate arhaizantă, cartea lui C. Noica poate fi citită şi dincolo de cîteodată prea pedanta demonstraţie. E un eseu încîntător. un discurs de idei, care uzează însă de formule de introducere, mediane ori finale ca acelea din basme: vede ideile ca pe nişte personaje în carne şi oase şi are ritmul epic al tuturor poveştilor.

(România literară, 30, 1978)

„Şase **maladii ale spiritului contemporan"**

Napoleon, Balzac, Don Quijote, poezia, Kant, iluminismul: la toţi aceşti oameni politici, artişti, personaje literare, genuri, filosofi ori curente ideologice, poate fi observată o formă sau alta de dereglare

spirituală, aproape totdeauna productivă în plan creator, în care C. Noica identifică şase posibile maladii ontice; catholita, todetita, horetita, ahoretia, atodetia, acatholia. Spre deosebire de bolile somatice sau psihice, mai bine cunoscute, bolile spiritului au atras atenţia mai rar. Ele îşi au caracteristicile lor, totuşi, şi sînt de neconfundat cu celelalte. *„Nici o nevroză* - scrie C. Noica în uimitorul său eseu intitulat ***Şase maladii ale spiritului contemporan,*** temeinic şi pripit, comprehensiv şi îngust, - *nu poate explica deznădejdea Ecleziastului, sentimentul exilului pe pămînt sau al alienării, plictisul metafizic ca şi sentimentul vidului sau al absurdului, hipertrofia eului ca şi refuzul a tot, contestaţia goală, aşa cum nici o psihoză nu explică fitror-ul economic şi politic, arta abstractă, demonia tehnică, sau cea a forma l is inului extrem în cultură, ditcînd astăzi la primatul exactităţii goale".* E bine să ni se reamintească din cînd în cînd că nevroza lui Bacovia a fost, prin ceea ce a hrănit lirica lui. una spirituală, nu psihică şi, cu alte cuvinte, că poeţii nu sînt, cînd sînt, nebuni ca toţi nebunii (fiindcă în acest caz orice nebun ar fi poet). Maladiile spiritului, în deosebire de cele ale trupului şi creierului, sînt „cu adevărat constituţionale firii omului", nicidecum accidentale. Aşadar, ontice, în al doilea rînd, ele conduc, în majoritatea cazurilor, la creaţie, nu la destrucţie. Sînt maladii dătătoare de viaţă, boli necesare' omului şi societăţii, ba chiar, într-o înţelegere figurată, lucrurilor şi naturii. C. Noica le-a găsit nume greceşti. **Catholita,** de la „katholou", general, este carenţa generalului potrivit şi totodată nevoia de el. resimţită chinuitor. **Todetita,** de la „tode ti", acest lucru anumit, e boala inversă, lipsa individualului potrivit. **Horetita,** de la „Horos", determinaţie, *„exprimă tortura şi exasperarea de a nu putea făptui în acord cu gîndul propriu",* cu alte cuvinte neputinţa de a-şi da determinaţiile necesare. Celelalte trei maladii sînt caracterizate nu de lipsa (şi nevoia) generalului, individualului ori determinaţiilor, ci de refuzul lor: acathilia, atodetia şi ahoretia.

Să culegem din eseul lui C. Noica unele exemple mai frapante. De **catholita** suferă „fiul risipitor". El pleacă în lume *„ieşind de sub **sensul general** al familiei şi al societăţii, spre a-şi da sensurile pe care le vrea şi pe care el le ignoră ca sensuri generale".* Tiranizat de generalitate, se liberează, în natură, în călătorie, în iubire. „ Fa *rătăci pe neştiute de la un general la altul, dovedind explicit ori implicit că libertatea sa, este, în fapt (numai aceea), de a căuta generalul propriu ".* Catholeta este boala tinereţii ce nu s-a fixat, a lui Goethe sau a insului de rînd *(„tot ce mă sporeşte e. adevărat"),* a acumulării (de cunoştinţe, de bunuri) cu convingerea că poate însemna prin sine

înfiinţare, a lui Napoleon; în forma superioară, la Kierkegaard, îşi adaugă conştiinţa carenţei. Filosoful danez e torturat de imposibilitatea de a găsi acces la un general pe care-l ştie al său.

Todelita se manifestă ca o criză a inimii, a minţii sau a spiritului de contemplaţie. Este, apoi, boala lui Balzac (cînd, după ce şi-a imaginat generalul ***Comediei umane,*** n-a mai putut, de exemplu în romanele ţărăneşti, să-l împlînte într-un individual potrivit) şi a utopiştilor, în sensul lui C. Noica, deşi nu în termenii lui, a descris-o Alexandru Ivasiuc într-un eseu despre Swift din ***Radicalitate şi valoare (Caii ideali):*** *„ Şi cum se prezenta, in opoziţie, viaţa nobililor cai? Nu inventau nimic peste necesităţile lor: nimic peste ovăz fi fîn (numai oamenii au ciudate tendinţe de a-şi găsi fi noi plăceri), totul, de o dezolantă simplitate. O lume fără monumente şi fără îndoieli, o lume reglementată ca un ceasornic. O lume fără legături afective... Este un feudalism absolut al raţiunii simple şi suficiente sieşi — şi care se exersează în afara problemelor, gata rezolvate pentru totdeauna"* Putem spune că satira lui Swift vizează todetita, în această satiră a utopiilor uniformizatoare, în ce-i priveşte pe locuitorii cetăţii ideale, ei sînt bolnavi de atodetie, căci **refuză** individualul, particularul, afectivul. De altfel, autorul ***Racului*** putea fi citat în sprijin de C. Noica~pentru toată obsesia lui legată de mecanismele (politice, ideologice, artistice) care fac să îngheţe zvîcnirea de viaţă, aşa cum, sub efectul gazelor toxice descrise de Malraux, natura fizică se crispează grotesc.

Dacă todelita apare legată de inteligenţă, iar catholita, de sentiment, **horetita** la rîndul ei însoţeşte faptele de voinţă, spune C. Noica. Ea este acută la Don Quijote şi la Luceafărul eminescian. Acesta din urmă e o natură generală ce nu are individual pe măsură (deci suferă de todetita), dar suferă şi de horetita de vreme ce nu e în stare să-şi afle determinaţiile potrivite. Cele două metamorfoze eşuează. Demiurgul îi indică altele, în consonanţă cu natura lui generală. Specificul maladiei se 'Verifică bine pe liricul erou eminescian, căci cauza ei nu e atît lipsa determinaţiilor, cît faptul că acestea sînt simili-determinaţii *„ întocmai coifului de carton al lui Don Quijote, pe care acesta îl încearcă spre a vedea dacă e bun, găseşte că nu este, dar îl decretează bun".* Pentru generalul Hyperion, determinaţiile iubirii omeneşti sînt false. EI rămîne „un mort frumos cu ochii vii", privirea lui o îngheaţă pe Cătălina. De aceeaşi boală suferea Nietzsche, prin eroul său Zarathustra căruia, cînd coboară din munţi, „nu i se întîmplă nimic" *(„în determinaţii adecvate şi organizate, 'ntrind într-o cumplită formă de horetita").*

Ahoretita, boală a lucidităţii, este boala vechii Indii, a asceţilor creştini (anahoreţi), a eroilor beckettieni care aşteaptă pe Godot, în fine, a poeziei ce s-a identificat, de un secol, cu lirismul, căci îşi **refuză** determinaţiile: nu vrea să fie nici comunicare imediată, nici comunicare superioară, nici istorisire, nici elocvenţă, nici magie. ,, *Cu atîtea renunţări, care sint pentru cuvlnt ca şi desprindere a lui de lume şi determinaţiile ei, poezia vrea 'să facă din cuvlnt o nudă biruinţă a lui in contemplativ. Cuvîntul în el însuşi - ca sfmtul Simian gol, pe un strlp de piatră - dincolo de orice determinaţii ale vorbirii, cu exerciţiul său pur şf deschiderea sa semantică, în sintaxa contextului, către un schematism mai pur al ideii, sau emoţiei, sau valorii, la extazul cărora el vrea să trimită, acesta pare a fi cuvîntul poeziei lirice şi o dată cu el substanţa ei. In ahoretita la care conduce ea, cîte admirabile reuşite nu pot fi! Dar ahoretie este, de n-ar fi decît pentru că emoţia cuvîntului poetic este atît de apropiată de emoţia tăcerii, la care uneori ajunge şi contemplaţia filosofică".* Nu mă gîndeam acum o săptămînă cînd comentam versurile inspirate de orfism ale lui Dan Laurenţiu că boala lui Orfeu căzut în mijlocul femeilor şi a poetului căzut în labirintul feroce al unei limbi umane, dar refuzîndu-le şi unul şi altul, din tînjirea după Euridice şi după Cuvîntul pur, că boala aceasta poate avea un nume de origine grecească.

Alodetia, în schimb, nu mai e boala anahoretului, ci a poetului însuşi al religiei, a lui Spinoza, Kant, Tolstoi, a vechii Chine şi a muzicii. E o boală prin excelenţă a culturii, aşa cum următoarea va fi a civilizaţiei. C. Noica îi sugerează admirabil existenţa în *Război* ji *pace. „De nenumărate ori, în cadrul romanului, valul sau mai degrabă refluxul generalului vine să spele tot ce încearcă o clipă să capete contur individual".* Este, apoi, o răzbunare a acestei boli, care face ,, *ca omul atodetic să nu aibă nici aşezare, nici identitate sigură, nici sălaş".* Tolstoi însuşi, ca individ, o dovedeşte.

în sfîrşit, acatholia o constatăm în iluminism (despre care 1. Lotman spunea că se înscrie"tntr-un tip asemantic şi asintactic de societate: prin prima însuşire, el confirmă teza lui C. Noica, fiindcă e vorba de aceeaşi concepţie potrivit căreia *„maximum valoric îl ating lucrurile reale ce nu pot fi folosite în calitate de semne",* aşadar individualul ce-şi refuză un general; prin a doua însuşire, semiologul sovietic se desparte de autorul eseului de faţă fiindcă el crede că în iluminism *„gradul maxim de realitate este un apanaj a ceea ce nu constituie o parte, o fracţiune, ci întregul ca atare",* adică nu individualul, ci generalul), la Don Juanul lui Moliere, în pragmatismul anglo-saxon, în absurdul şi comicul contemporan, în *Radiografia pampei*

a lui Estrada sau în cinematograf. Iată: Don Juan, care e o adevărată individualitate, vrea să facă ce-i place, este un libertin, un ins pur, *„adică insul lipsei de lege, al refuzului de general"*. Teoria infidelităţii, pe care o face eroul lui Moliere, faţă.de orice iubită, o întîlneşte pe a lui Platon, cu deosebirea că la acesta *„ infidelitatea faţă de o singură sau de oricîte întruchipări frumoase* ***urca*** *înspre Ideea de frumuseţe, adică înspre un general în care toate determinaţii/e depăşite să fie cuprinse",* în vreme ce *„la Don Juan infidelitatea e oarbă şi rămîne la un acelaşi nivel neurcător".*

Aş putea continua şi dezvolta aceste exemplificări, ca să arăt rigoarea şi totodată scînteietoarea originalitate a eseului lui C. Noica. Mă simt obligat însă să ridic şi unele semne de întrebare care m-au făcut să-l caracterizez, la începutul acestei cronici, într-un fel (deliberat, desigur) contradictoriu. Spuneam, de pildă, că e comprehensiv şi îngust deopotrivă, temeinic şi pripit. Comprehensiv, prin imensa calitate de a le interpreta coerent. Căci, dacă în punctul de pornire, e vorba de o speculaţie filosofică, treptat, eseul se extinde asupra unei arii de probleme atît de mari, încît implică în concluziile sale fenomene rareori aduse la un loc., politice, sociale ori culturale, foarte generale, ori categorii ale gîndirii şi artei, eroi istorici şi eroi literari, ge*nuri, instituţii, opere particulare, curente, tendinţe şi aşa mai departe, şi devine un studiu de felul celor ale lui Spengler, Blaga ***(Orizont şi stil)*** sau Lotman, o semiotică sui generis. C. Noica posedă, ca puţini alţii astăzi, cunoştinţele şi tehnica necesare unei asemenea interpretări, el fiind temeinic în speculaţiile lui. îngustimea, ca rezultat uneori al grabei de a generaliza, alteori al concepţiei înseşi, devine vizibilă mai ales în interpretarea unor fapte din domeniul artistic. Cinematografului nu i se interzice doar accesul la general, dar *„echilibrul artistic ultim - care este şi cel antologic". „Născută sub semnul precarităţii (ontologice, pînă la urmă) de a nu se fi desprins din ceva general, cum s-au desprins toate celelalte arte din generalul spiritualităţii religioase ori larg umane, cinematografia şi-a găsit degrabă o extraordinară* ***funcţie*** *artistică, fără să fi putut deveni şi o adevărată artă".* Dar, chiar în fraza următoare, eseistul ne oferă un argument în favoarea cinematografului, în care s-ar regăsi pe de o parte sensul de artă populară de dinainte de Renaştere (putea fi folosit Bahtin cu analizele Ini din studiul despre Rabelais), şi, pe de alta, o valoare de experiment pentru creatorul ce vrea să iasă din artele tradiţionale. Cred că cinematograful provine din generalul unei spiritualităţi, ca şi dansul sau poezia; rămîne doar să ne înfrîngem superstiţia că tehnica e inaptă să producă valori substanţial umane şi nu

doar instrumentale. Mai ciudate sînt consideraţiile despre muzică ce ar ilustra (cea polifonică şi modernă) atodetia la fel de perfect (în natură necreatoare) ca cinematograful acatholia. Putem discuta dacă muzicii îi lipseşte cu adevărat individualul în care să-şi ancoreze cu adevărat generalitatea, dar că *„ de clnd este polifonică,* ea *„ a dat extraordinare structuri şi construcţii, dar n-a mai cutremurat pe nimeni",* iată o afirmaţie plină de riscuri. Ca şi cea care învinuieşte muzica de a modela sufletele însă fără să ştie bine cum şi nici măcar dacă în bine, şi de a încuraja *„lipsa totală de răspundere spirituală".* Aceste acuzaţii nu sînt originale, le regăsim în gura lui Settembrini, eroul lui Th. Mann: *„Muzica... ea este semiarticulatul, problematicul, nejustificatul, indiferentul... Nu este o limpezime reală, ci una de reverie, nesemnificativă şi care nu anga/ează la nimic, o limpezime fără consecinţe şi totuşi periculoasă deoarece ne îndeamnă să ne declarăm mulţumiţi...".* Dacă este o deosebire între Settembrini şi C. Noica, ea constă în faptul că în vreme ce primul mărturiseşte a avea faţă de muzică „o antipatie de natură politică", al doilea ar putea spune că are o antipatie de natură filosofică. E drept că şi domnul Settembrini suspectează muzica de „quietism", cum am văzut, însă nu împinge pasivitatea ei pînă la lipsa **totală** de răspundere spirituală. Ce se întîmplă în acest caz? Cred că putea susţine că filosoful român, care şi-a descoperit singur drept boală ahoretia, şi şi-a alcătuit o complexă fişă clinică, extrem de interesantă, suferă într-o oarecare măsură şi de atodetie. Să-i citez caracterizarea finală a aceste boli: *„ Ea nu este mai puţin activă la aproape orice autentic om de cultură, în ceasul maturităţii, cînd desfătarea intelectuală şi consideraţiile teoretice primind asupra acţiunii, aşadar cînd* ***comentariul*** *vieţii devine mai interesant decit viaţa, substanţa tematică şi verbul".* Spiritul speculativ care sileşte realul să intre în tiparul lui prestabilit şi preferă realului o schemă dau un sistem - cum e cel din eseu - care e oare o dovadă de atodetie?

Capitolul final **(Cumpătul vremii** şi **spiritul românesc)** face pandant **Spaţiului mioritic** al lui Blaga şi este, deşi doar schiţat, plin de sugestii. După ce începe prin a spune (iarăşi pripeala ce roade înăuntrul oricărei temeinicii ca viermele un măr) că spiritul românesc *„pune în joc* ***toate*** *maladiile deodată",* ca la un cumpăt al vremii, autorul trebuie să admită deîndată că unele maladii precumpănesc şi la noi, ca şi oriunde. Acestea sînt catholita, todetita şi în special ahoretia. Dar C. Noica nu omite să indice şi ce, din celelalte, nu încearcă spiritul şi să-l anexeze pe Caragiale (acathilitic) unui specific faţă de care a fost situat cînd la marginea (G. Călinescu), cînd cu totul în afată

(N. Davidescu). Aceste maladii nu ar avea niciodată la noi caracterul lor cel mai îngroşat, în general, spiritul românesc e discret şi vine să se' înfăţişeze bunăoară - într-o gramatică a lui - nu prin categorii ca substantivul (universalul Evului Mediu era substantiv) ori adjectivul (Renaşterii), ci prin modesta prepoziţie: *„Tot ce ni se întîmplă, şi de altfel tot ce se întîmplă universalului, trebuie să capete o aşezare* ***asupra*** *a ceva,* ***cu*** *ceva, spre ceva".* Din păcate, acest ultim capitol se sfîrşeşte prea repede şi sistematicul, ce atinge aici una din marginile de sus, nu mai are suficientă acoperire, ca într-o formă gravă de atodetic. C. Noica va dezvolta probabil capitolul care ne interesează cel mai mult şi vom şti atunci mai bine care este maladia creatoare a lui Blaga, Eminescu, Kesarion Breb şi Vitoria Lipan, Bacovia, Brîncuşi, Nichita Stănescu, Mara, a revoluţiei de la 1848, a Constituţiei din 1866, sau dacă maiorescienele „forme fără fond" sînt un diagnostic just pentru maladia civilizaţiei noastre în secolul trecut, sau ce nume poartă, din perspectiva adoptată de filosoful român, teoriile sincronismului şi protocronismului, occidentalismul, balcanismul, obsesia originii latine sau revolta fondului nostru nelatin, cum spunea Blaga. în raport cu bolile de care se ocupă medicina, acestea studiate de filosofic îl constituie pe om şi lumea lui, sînt un fel de nume pentru specificul şi formele creaţiei umane, maladii paradoxale, căci nu aduc (decît poate cînd sînt excesive) moartea spiritului, ci îi insuflă viaţă ca şi apa din fîntîna tinereţii.

(România literară, nr. 51, 1978)

„Scrisori despre logica lui Hermes"

„Aceste ***Scrisori*** *sînt adresate cuiva, în nădejdea că, la vămile culturii, vor fi interceptate şi poate citite de cîţiva matematicieni, logicieni şi alţi magicieni ai formelor goale",* scrie Constantin Noica în **Prefaţa** extraordinarelor lui ***Scrisori despre logica lui Hermes*** (Cartea Românească). Cu siguranţă că la vămile culturii, de vor fi existînd, cartea va încăpea pe respectivele mîini. Şi nu ştiu cum va fi preţuită, căci nu sînt nici matematician, nici logician şi, cu atît mai puţin, un magician al formelor goale. Sînt doar critic literar, dar cred tocmai de aceea, şi în pofida faptului că pentru Noica, aşa cum. a repetat-o de cîteva ori, această disciplină e marginală şi parazitară, simplu exerciţiu de alexandrinism cultural, că nici un alt cititor al ***Scrisorilor*** nu va fi mai sensibil decît mine Ia tema lor fundamentală, care constă în a face parte dreaptă şi cuvenită individualului, în-mijlocul generalului înstăpînit peste lumea gîndirii şi a ştiinţei.

Eu am necontenit în faţă individualurilor care conţin în fiinţa lor generalul: operele artistice. Şi n-am aşteptat strîngerea în volum a ***Scrisorilor,*** din care unele au apărut în „Viaţa Românească", pentru a înţelege că logica, aşa cum o defineşte autorul lor, şi critica literară, aşa cum încerc s-o scriu, au mai mult decît un lucru comun, în eseul meu despre roman, de acum cîţiva ani, l-am citat pe Noica şi am afirmată că fenomenul **holomeriei** caracterizează deopotrivă şi arta. Căci nu poţi interpreta operele dacă nu vezi că părţile lor poartă în ele întregul. Visez să folosesc drept moto la o carte de critică aceste cuvinte ale logicianului: *„ Unor asemenea ginditori, care nu văd decît casele şi pentru care casele sînt făcute din cărămizi, le-ar prinde bine să treacă pe la şcoala broaştelor, din umorul britanic, unde se învaţă că şi cărămizile sînt făcute din case"* (p. 56).

Sînt dator cititorilor, la care cartea lui Noica n-a ajuns încă, dar pe care nu trebuie s-o piardă, cu mai multe lămuriri. Nu mă încumet s-o înfăţişez în amănunţime, deşi mi-a mers la inimă şi nădăjduiesc a o fi înţeles corect; ar fi dificil şi, poate, fără folos în paginile unei cronici literare. Dar trebuie să o rezum, cum mă pricep, ca să fie clar despre ce e vorba.

Fiindcă iată, am preluat din carte un cuvînt (holomerie), pe care l-a creat autorul, şi care se cade explicat; însă ca s-o pot face, e nevoie să mă refer la tot contextul. Henri Poincare spunea ironic despre silogism că se poate reduce la o frază ca următoarea: „Dacă doi soldaţi fac parte dintr-un regiment şi regimentul dintr-o divizie, soldaţii fac parte din divizie". Logica, de la Aristotel şi pînă azi, a avut în vedere acest mod de a gîndi şi, oricîte s-ar mai putea adăuga pe seama silogismului şi a logicii clasice, *„rămîne un fapt că* - afimă acum Noica - *în orice prezentare, partea este în întreg"* (p. 23), dar niciodată invers. Logica aceasta, în care partea n-are *„nici o intimitate cu întregul şi nici vorbă ca ea să exprime întregul",* fiind doar *„un caz stilistic, un individ numărat şi un fel de soldat într-o oaste",* se poate numi *„logica lui Ares, zeul războiului". „Dacă te gîndeşti că ea invocă pentru exerciţiul ei numai două valori,* ***da*** *şi* ***nu, adevărat*** *şi* ***fals,*** *adică un fel de* ***sau-sau,*** *sau învingem sau murim, atunci îţi vine în minte că viziunea este solidară cu războiul pur şi simplu"* (p. 24). I se poate opune (şi acesta este pariul lui Noica) o logică a lui Hermes, în care partea să poarte întregul şi individualul să ţină în el generalul. Un holomer este tocmai un astfel de individual-general, o parte ridicată la puterea întregului: fenomenul holomeriei caracterizează **cel puţin** ştiinţele spiritului, pe om adică, deşi îl putem afla încă în multe alte locuri din natura vie şi nevie. De aici începe aventura ***Scrisorilor,***

care îşi propun să construiască o logică nouă, care, într-un fel, o răstoarnă pe cealaltă, creîndu-şi categoriile proprii, paralele. *„Logica lui Hermes pare să pretindă a răsturna aproape totul în venerabila ştiinţă al cărei nume îl invocă: pentru ea, raţiunea deplină nu este o formă de unificare, ci una de diversificare, pornind de la o unitate (pe care am numit-o holomer); procesele şi chiar formele logice, ca judecata şi raţionamentul, nu se obţin prin concentrare şi compunere, ci prin disociere şi descompunere; ca atare, raţiunea, cel puţin cea logică, nu ar fi o forţă agregantă, ci una dezagregantă, ba tocmai de aceea ar fi «raţiune», pentru că este în măsură să păstreze legi constante într-un univers în expansiune; în sfîrşit, totul pleacă, în logica lui Hermes, întocmai ca pe plan ontologic, nu de la simplu la complex, ci de la o complexitate structurată, respectiv de la un triunghi logic, a cărui tensiune lăuntrică ar genera distensiunile şi conexiunile logice, din 'gîndire, din simboluri sau din realul în organizată devenire"* (p. 69). Judecata, silogismul şi toate celelalte ' arată, într-o astfel de perspectivă, diferit. După ce, în prima secţiune a cărţii, Noica descrie logica lui Ares în lumina logicii lui Hermes, în cea de a doua, caută să conceapă, în aceeaşi lumină, *„o disciplină care nu există încă, după unii"* (p. 137).

E treaba logicienilor s-o discute în articulaţiile ei, s-o ciocănească, s-o asculte cu stetoscopul, s-o pună să umble; şi, poate, s-o dezvolte în detalii, făcînd dintr-o aspiraţie spre o altfel de logică o logică, pe deplin nouă. Eu mă întorc la uneltele criticii literare şi observ frumuseţea artistică a *Scrisorilor,* nu numai pline de savoarea ideii (şi cine l-ar întrece pe Noica în materie de savoare a ideii?), dar care ştiu să facă atît de expresivă cea mai pură speculaţie, jocul de cuvinte, analogia abstractelor, silogistica şi raţionamentul. Exemplele care ne stau la îndemînă sînt mult mai numeroase decît aş putea cuprinde într-o recenzie. Noica alege bunăoară o propoziţie de geometrie elementară, precum aceasta: *„Linia dreaptă este în realitate o elipsă"* şi scrie, comentînd-o. *Povestea Prinţesei regăsite: „La început a fost elipsa (în fond, conturul acela pe care-l percepe, cu o experienţă comună, din prima clipă cînd privim în cei doi ochi ai unei fiinţe umane). Elipsa a început să se- alungească, s-a alungit de tot şi a devenit o linie; dar linia a păstrat în ea amintirea elipsei, s-a frînt ca şi cum ar fi tins s-o regăsească şi a dat un unghi, iar întrucît unghiul, deschis cum era, nu amintea îndeajuns de elipsă, s-a prefăcut în triunghi, care era bun, căci readucea pentru prima oară conturul închis al elipsei, astfel că se putea întîrzia mult la el, cum şi întîrzie geometrii, pînă ce triunghiul el însuşi a trimis la poligoane, care pe*

măsură ce-şi înmulţeau laturile si deveneau mai regulate, regăseau ceva din curbura elipsei, o regăseau chiar pe deplin cînd deveneau Ia limită ***cerc,*** *iar acesta ar fi putut opri povestea la desăvîrşirea lui şi a proprietăţilor lui (ca şi Circe, cu cercul insulei ei, din povestea lui Ulise), dacă povestitorul nu ar fi ştiut că toate aceste proprietăţi sînt cazuri particulare ale proprietăţilor elipsei, pe care o readuce acum pe scenă (sau pe tablă), simplu,- dezlipind din centrul cercului cele două focare. Aceasta ar fi geometria elementară prezentată ca poveste a Prinţesei regăsite"* (p. 50).

Mai e nevoie să precizez ce legătură au geometria şi povestea cu logica lui Hermes? Sînt sigur că nu. Dar de vreme ce o face Noica însuşi, să-l citez: *„Aşa stînd lucrurile, propoziţia «linia dreaptă este o elipsă» implică în ea o cvasi infinitate de alte propoziţii, tocmai cele ale geometriei elementare, astfel încît logica nu mai trebuie întreprinsă din afară, prin acţiunea logicianului care combină o propoziţie cu alta, ci se oferă, poate întreagă, într-un singur ctmp logic, redus aici la propoziţie"* (p. 51). Şi ce exemplu minunat găseşte autorul ***Scrisorilor*** în şenila tancuhii: minunat şi neprevăzut, căci, dacă nu numaidecît şenila, în orice caz tancul este mai curînd de-al lui Ares decît de-al lui Hermes. Dar în şenilă este o idee filosofică mai profundă decît în multe invenţii omeneşti:

„ fntr-adevăr, şenila este vehiculul ce se aşterne drumului (ca în versul popular românesc) şi pentru care, ca orice vehicul, drumul ar trebui să fie mediul extern, dar care a preluat asupra ei şi în ea drumul, devenind vehiculul cu drum cu tot, aşa cum a voit Hegel să aibă drept «adevăr» rezultatul cu drum cu tot, sau aşa cum a năzuit întotdeauna ftlosofia să aibă Unul cu multiplu sau cu divers cu tot. Aşa fiind, şenile ilustrează însuşi spiritul analitic, în sens bun, al raţiunii infra şi extra-umane, un spirit ce nu are acum nevoie să pună în joc cuţitul, bisturiul (cel mai nefilosofic obiect din sinul realităţii, cum ni s-a părut întotdeauna) spre a obţine descompunerea şi analiza, ci care «analizează», desfăcînd în părţi, prin desfăşurarea de sine, unitatea sintetică necompusă pe care o reprezintă ea, şenila, întocmai «mediului» silogistic, şenila dă, prin deplasarea ei, cei trei termeni fundamentali, de astă dată perfect materializaţi. E'a dă întîi generalitatea drumului, în orice parte şi oriunde s-ar îndrepta, aşadar o generalitate ca şi absolută (căci nu mai e vorba de o cale anumită, ci de orice cale, ca într-un adevărat Tao chinezesc); ea trădează apoi, cu făptuirea ei de vierme, dar de vierme ce are drumul în el şi nu se tîrăşte pe drum, individual, în versiune mecanică; şi tot şenila dă, atît sieşi ca realitate individuală, cît şi drumului ca realitate generală,

determinaţii, care sint în acelaşi timp libere şi necesare, libere pentru că se deplasează oriunde şi necesare pentru că totuşi deplasarea stă sub legea drumului" (p. 72).

Pe lîngă elipsa, cea cu doi ochi, unul la individual, şi altul la general, pe lîngă şenila, care se aşterne drumului, ca murgul din poveste, mai există şi alte obiecte filosofice demne de atenţie în ***Scrisorile*** lui Noica: dar poate că e mai profitabilă să le descopere fiecare cititor pe cont propriu. Eu atît am avut de spus.

(România literară, nr. 32, 1986)

,.Rugaţi-vă pentru fratele Alexandru"

Nu ştiu despre cartea lui Constantin Noica apărută la Humanitas sub titlul ***Rugaţi-vă pentru fratele Alexandru*** decît că a fost scrisă probabil în 1965. Cel puţin, aceasta e data care figurează la sfîrşitul ei. în capitolul antepenultim citim: .,*Capitolul acesta a fost trimis de autor, din ţara sa, de cinci ori — prin poştă, ca toate celelalte, — dar n-a ajuns la destinaţie niciodată, iar manuscrisul din ţară s-a pierdut şi el"* (p. 104). Sub aceste rînduri neutre ca ton. bănuim o istorie oarecum patetică a cărţii. S-ar părea că Noica a redactat-o în mai multe reprize şi că, în totul ori în parte, cartea s-a aflat la un moment dat în mîinile unor prieteni din afară, cu excepţia capitolului XII, interceptat sau rătăcit. Pierzîndu-se şi manuscrisul, capitolul ar fi trebuit rescris. Forma actuală, de o pagină şi jumătate, arată că autorul n-a mai avut decît puterea să-l'rezume. Fiind vorba de o mărturie despre anii de închisoare, e cazul să precizăm, tot pe urmele autorului (p. 12), că el a fost arestat şi anchetat fiindcă a făcut să circule printre prietenii săi din ţară o carte primită de la cei din străinătate. O istorie cu o carte stă aşadar la originea evenimentelor relatate în ***Rugaţi-vă pentru fratele Alexandru,*** care îşi are, la rîndu-i, istoria proprie. E păcat că editura n-a reconstituit nici una din aceste două istorii, lăsîndu-şi cititorii să se descurce după capul lor. Nu observ prima oară carenţa informaţiei în apariţiile de la Humanitas. Este, în cazul cel mai fericit, o impoliteţe faţă de cititori, iar în cel mai nefericit, o lipsă de profesionalism.

Cine s-ar aştepta ca Noica să-si povestească detenţia cu amănunte anecdotice s-ar înşela. Din jurnalele, memoriile ori ficţiunile inspirate de închisoare, care au văzut lumina tiparului la noi în lunile din urmă (Goma, Mihadaş etc.), aceasta este cea mai puţin epică. Ne vine greu s-o clasăm într-o specie. Nu e un jurnal căci n-a fost ţinută la zi. E prea sumară şi abstractă pentru a intra în categoria memoriilor, în mod vădit, nu comportă elemente de ficţiune esenţiale ca să fie un roman.

E mai degrabă un eseu autobiografic, o meditaţie pe tema închisorilor comuniste, în care experienţa personală nu are decît valoarea unui ingredient. Găsim imediat în ea toate calităţile şi defectele scrisului lui Noica; dată fiind însemnătatea umană (psihologică, socială) a subiectului, şi nu pur şi simplu aceea culturală, atît calităţile, cît şi defectele sporesc la ea, faţă de celelalte, cu un anumit procent.

Principala însuşire este inteligenţa cu care autorul comentează o experienţă pe care mulţi din generaţia sa au trăit-o. Cu excepţia cîtorva pagini ale lui Alexandru Ivasiuc, literatura noastră contemporană n-a mai cunoscut încercări notabile de a explica mecanismul ca atare al represiunii comuniste. Majoritatea mărturiilor ori ficţiunilor au excelat în latură documentară. Această latură este ca şi inexistentă la Noica, precum este fără relief aceea strict psihologică. Sub raportul înfăţişării faptelor, avem în *Rugaţi-vă pentru fratele Alexandru* o proză aproape comportistă, în care gesturile ţin locul reacţiilor lăuntrice. Inteligenţa e stoică. Protagonistul unui act profund nedrept şi profund lezant n-are nici un cuvînt de plîngere ori de protest. Străduania lui fiind de a înţelege, o dată pătrunse cauzele întîmplărilor, întîmplările în sine nu mai prezintă interes. Logica aşterne deasupra realităţii un scut protector. Principalul defect este - cum ştim că se petrece adesea -reversul acestei calităţi; şi anume model întrucîtva detaşat pe care inteligenţa îl adoptă în privinţa răului, neputinţa ei de a compătimi. *„E foarte grav, dar e lipsit de importanţă",* îi spune vîrstnicul colegului său de celulă mai tînăr. Disociere instructivă pentru felul lui de a gîndi; gravitatea ţine de ordinea imediată, personală, de lucruri; importanţa, de aceea generală, a ideii. Şi numai ac'esta din urmă contează. Tînărul (22 de ani, sportiv, anchetat pentru o trecere clandestină a frontierei) recepţionează explicaţia ca un cinism, în fond, pe el îl lasă indiferent de ce se întîmplă ce se întîmplă; ar dori pur şi simplu să nu se afle unde se află. Dacă nu vrea să explice, este fiindcă nu găseşte nimic de explicat; totul e un accident, totul e absurd. Diferenţa aceasta, dintre un plan al necesităţii şi un plan al hazardului, n-o realizează decît vîrstnicul. Pentru el, a explica valorează chiar mai mult decît a scăpa din situaţia în care a ajuns. A explica sine ira et studio; demersul- lui e pur ştiinţific. De aici, absenţa complexiunii sentimentale, omeneşti. Ştiinţa e amorală. Morala survine tocmai din pricina incapacităţii de a justifica, iar ştiinţa explică, nu justifică. Dacă ceea ce mi se întîmplă mie, aici şi acum, nu e decît un scenariu pe care, cu mai mult sau mai puţin efort, l-aş fi putut cunoaşte dinainte, atunci ceea ce mi se întîmplă poate fi foarte grav (pot muri, pot fi schilodit fizic şi psihic), dar nu prezintă nici o importanţă. Ca să fiu drept cu

Noica, trebuie să admit că „cinismul" lui filosofic este învăluit în ***Rugaţi-vă pentru fratele Alexandru*** într-o undă de melancolie, care-l îmblînzeşte şi care ni-l apropie pe narator, în pofida seninătăţii cu care pretinde a fi trăit în miezul acestui ev aprins.

„ Figurează şi asta în Faust II? " îl întreabă tînărul pe vîrstnic, cînd freacă de zor amîndoi podelele celulei. Tînărul, ataşat de moment (de peria şi cîrpa de frecat podele), refuză speculaţiile vîrstnicurui. însuşi acest refuz introduce o mică notă de pluralism într-o carte în fond monologală, cum sînt toate ale lui Noica. Bahtin ar fi putut identifica aici dialogul romanului, **diferenţa,** alternanţa. Insă ***Rugaţi-vă pentru fratele Alexandru*** nu e cu adevărat un roman. L-aş numi un comentariu, şi încă unul de tip alexandrin. Noica dispreţuia critica literară pentru alexandrianismul ei. Dar ceea ce face el aici (şi a făcut, în definitiv, pretutindeni în cărţile lui) ţine de critică în măsura în care ţine de comentariul unui text. Nu contează că textul e aici viaţa, închisoarea, ancheta, reeducarea sînt privite ca motive de reflecţie şi de analiză. Noica nu e un povestitor, ci un hermeneut. Situaţiile, eroii par „potriviţi"; Alee e tînărul care trăieşte exclusiv în prezent, în concret; Matei e „vagabondul", omul fără rădăcini; Ernesc e omul care aduce rîsul. Şi aşa mai departe. Toate întîlnirile - cu oamenii şi realităţile - sînt de gradul al doilea la Noica, nu numai acelea cu autorii şi cărţile.

Dintre întîlnirile cu autorii şi cărţile, aceea capitală este cu Marx. Cu puţin timp înainte de eliberare, probabil din iluzia unei convertiri, protagonistului i se aduc în celulă operele complete ale lui Marx, hîrtie şi creion. E probabil ca marxiştilor să li se pară insuficiente consideraţiile aşa zicînd tehnice ale lui Noica. Dar Noica îşi urmăreşte în fond ideea lui, aplicînd-o lui Marx: ,,... *Văd în el, în biruitorul acesta de-o clipă, un adevărat frate Alexandru, încă unul. «Pitie pour Ies fortsl», îmi vine încă o dată să strig de aici unde mă aflu. Fie-vă milă de un gînditor atît de mare,- ce, în părţile lumii unde e prea des şi prost evocat, a ajuns de rîsul copiilor. Fie-vă milă de cum se întoarce biruinţa sa împotriva-i"* (p. 113). Care este ideea? Spre sfîrşitul războiului al doilea mondial, o mănăstire din Moldova a fost ocupată de trupe sovietice. Maicile au fugit care-ncotro. Cînd au revenit, după plecarea soldaţilor, au găsit în altar un bilet cu următorul conţinut: *„Comandantut~trupelor care au ocupat mănăstirea vă declară că a. lăsat-o neatinsă şi vă cere să vă rugaţi pentru sufletul lui".* De atunci numele lui Alexandru, comandantul, este pomenit în toate rugăciunile. Noica interpretează astfel lucrurile: *„ Cînd un învingător îţi cere să te rogi pentru el, înseamnă că-ţi oferă victoria sa, [...] Dar nu e aici un*

miracol uman şi o binefacere. S-au creat astfel condiţiile unei solidarizări mai adinei intre oamenii de astăzi, una intre inegali. Ce *dezastru spiritual ar fi fost dacă victoria răminea în mina învingătorilor, dacă fizicienii, biologii, sociologii şi oamenii politici ar fi ştiut pînă la capăt ce să facă, sau dacă supratehnicienii ar fi devenit manageri buni! Ce dezastru, dacă fratele Alexandru ar fi avut conştiinţă de învingător, cînd a intrat în mănăstire! Lumea s-ar fi împărţit între subiecte şi obiecte umane sau, mai degrabă, între o umanitate privilegiată, a învingătorilor şi o subumanitate. Miracolul uman este că victoria se poate (re)distribui"* (p. 78). Cu alte cuvinte, numai minunii că învingătorii oferă învinşilor victoriile lor se datorează faptul că viaţa oamenilor rămîne în limite tolerabile, umane. Celor care au suferit din pricina marxismului (şi a comunismului), Noica le propune în cartea sa o meditaţie pe tema redistribuirii victoriei şi, în final, un lamento emoţionant pentru soarta lui Karl Marx, teribilul învingător din ultima sută de ani, împotriva căruia s-au întors cu toţii, beneficiari şi perdanţi, călăi şi victime, într-un cor uriaş de blesteme. E mai mult decît o înţelegere a mecanismului în comentariul lui Noica. E, din nou, acea melancolie atît de omenească, pe care am mai amintit-o, şi care arată că dacă sentimentul ne împiedică să explicăm, o explicaţie care nu ne conduce la un sentimentul ne împiedică să explicăm, o explicaţie care nu ne conduce la un sentiment este inutilă şi sterilă. Această frumoasă carte de subtile - explicaţii, în care e vorba de Goethe şi de Cervantes, de Marx şi de disputele dintre deţinuţi, de comunism şi de Europa de astăzi, se încheie cu o plîngere în spirit cantemiresc, zguduitoare şi profundă deopotrivă şi pe care îmi place s-ăi reproduc, aproape integral: „ *Fie-vă milă de felul cum se întoarce biruinţa sa împotrivă-i. Lăsaţi batjocura ieftină, cei care vă simţiţi victime ale lui; renunţaţi să-l descrieţi ca pe un biet om de rînd [...] Fie-vă milă pentru blestemele ce se vor acumula într-o zi peste capul lui, nefericitul de învingător.*

îl vor blestema ruşii, cărora le-a blocat afirmarea istorică atîtea decenii, cum nu reuşise în veacul al XlX-lea nici un absolutism ţarist. II vor blestema evreii, coreligionarii lui, despre care a spus lucruri mai infernale decît orice antisemit. II vor blestema muncitorii, pe care i-a amăgit o clipă că sînt o clasă unitară şi supranaţională, că au o identitate umană deplină şi că pot fi ei, numai ei, sarea pămîntului şi a istoriei. H vor blestema pînă şi comuniştii, cărora le-a interzis, cu pretenţia lui de a vorbi «ştiinţific», idealismul activ, puterea de creaţie şi accesul la noutate. H va blestema natura, pe care a pustiit-o în fond, cu furor-ul său de industrializare, în ceasul prim al maşinismului greoi.

îl vor blestema şi maşinile, rafinate cum vor deveni şi pregătite ca nişte mirese a se cununa cu fiinţa omului, în loc să fie manevrate de grosolanele miini muncitoreşti, îl vor blestema zeii, cu religiile lor, pe care le-a batjocorit ca fiind simplu opiu pentru popor, cînd ele tindeau şi uneori reuşeau să aducă lumii tot ce a vroit el, plus ceva, de care el nu mai ştia sau nu mai vroia să ştie.

Atunci va veni cineva care să spună: „Iertaţi-/, a stat şi el sub nebunia Binelui. Rugaţi-vă pentru sufletul fratelui Karl. Rugaţi-vă pentru Big Brother» " (p. 113-l14).

Aceste cuvine au fost scrise, profetic, în 1965, luna şi ziua necunoscute. Cînd le citim, ne aflăm (nu întîmplător) în 1990, august, 23.

(România literară, nr. 34, 1990)

„Jurnal de idei"

„Orice om la sfirşitul vieţii trebuie să scrie ***Autobiografia*** *unei idei. Ce e mai adine in noi decît noi înşine, este gîndul. Ce gînd te-a purtat? Ce gînd ai slujit?".*Această însemnare a lui Constantin Noica din ultimul deceniu al vieţii sale reprezintă şi una din puţinele urme scrise care atestă intenţia filosofului de a alcătui o carte cu titlul de mai sus', între cunoscuţi şi elevi, Noica s-a referit deseori la proiectul unei autobiografii aşa zicînd filosofice. Tot ce se ştie în această privinţă a fost descoperit într-o „notă testamentară", în care ***Autobiografia*** este definită drept încercarea de a povesti *„întruchiparea treptată a gîndului propriu de-a lungul unei vieţi trăite* ***fără rest, în idee".*** *„ De altfel, preocuparea de* ***a ţine un jurnal de idei*** *a fost preocuparea constantă a lui Noica, începînd din 1939",* observă editorul ***Jurnalului de idei*** de la Humanitas în nota lor introductivă. Vreme de aproape cincizeci de ani (filosoful a murit în 1987), aşadar, Noica şi-a făcut însemnări ce ar fi putut deveni, într-o redactare oarecare, autobiografia filosofică amintită. Aceste însemnări formează conţinutul ***Jurnalului de idei*** care care-l avem acum înaintea ochilor. El este rodul transcrierii şi ordonării (uneori anevoioase) a şase caiete •care s-au păstrat. Din păcate, alte nouă s-au pierdut, aşa că jurnalul are lacune importante, cum ar fi chiar aceea din anii 1944-l958, de imediat după publicarea ***Jurnalului filosofic*** din 1944 (retipărit şi el recent la Humanitas), la care trebuie adăugat golul din intervalul 1959 - 1964, cînd Noica s-a aflat la închisoare. Cele şase caiete (carnete, agende) acoperă bine, deşi inegal, mai ales perioada 1965-l987.

I_a ce se referă însemnările? Sub raportul conţinutului, ele sînt în marea lor majoritate ceea ce am putea numi cu un termen consacrat

„fragmente filosofice". Altele, puţine, au fost notate cu prilejul unor călătorii (Maramureş, Moldova, Londra, Paris), pe la începutul anilor '70, şi seamănă izbitor cu ***însemnările zilnice*** maioresciene, telegrafice şi menite a deveni un soi de **memento** de uz personal (dar şi documente într-o eventuală biografie). La capătul lor, Noica scrie: *„Din nou, ca anul trecut, două săptămim de fericire, fără filosofic... "* (ediţia Humanitas, p. 159), şi: *„Fericire turistică"* (ibid.). Nu se observă vreo ironie. Sub raport formal, jurnalul de idei cuprinde note de lectură sau reflecţii proprii, aforisme, amintiri, ciorne de studii (şi de cărţi) etc. Indicele final alcătuit de Oana şi Victor Bârsan ne permite să ne facem o impresie destul de justă despre întinderea preocupărilor filosofului, în însemnările lui. Rezumînd, putem observa cîteva recurenţe semnificative, aproape nişte obsesii ale lui Noica în ultimele sale două decenii de viaţă (cam de pe la 60 de ani): matematica şi logica. Implicit, raportul ştiinţă-filosofie îl frămîntă pe un filosof care are, în Platon şi Aristotel, dintre cei vechi, şi în Kant şi Hegel, dintre cei noi, punctele de reper absolute.

L-am cunoscut personal -pe Noica relativ tîrziu, în urma unei invitaţii care ni s-a făcut amîndurora de către, de nu mă înşel, catedra de matematică a Institutului Politehnic din Bucureşti. Cu acea ocazie, Noica a vorbit matematicienilor despre **număr.** Regăsesc în însemnări zeci de referiri la ideea de număr (şi la aceea de mulţime), ca şi detaliul de care n-aveam habar, că Noica a fost la cursul lui Ion Barbu, cu care a dat şi un examen (penibil, din lipsa de talent a elevului), şi că profesorul (aflînd că ar dori să studieze istoria matematicilor în slujba filosofiei) l-a întrebat dacă ştie greacă (p. 222). Sugestia s-a înşurubat, se pare, în mintea lui Noica. *(„In cultura de azi au rămas numai două limbi din atîtea idiomuri: greaca pentru trecut şi matematicile pentru prezent şi viitor. Cine nu foloseşte una din aceste limbi e un barbar; unul la propriu, se bîlbiie",* p. 55). După întîlnirea de la Politehnică, în maşină, Noica m-a întrebat dacă ştiu... germana. I-am răspuns că am studiat-o în tot liceul (ca profesor, domnul Renner!) şi la facultate. Mi s-a părut un pic dezamăgit. Bănuiesc că se pregătea să-mi ţină o scurtă conferinţă pe tema utilităţii indispensabile a germanei cînd faci critică şi filosofie, iar răspunsul meu nu i-a mai permis-o. „Dar greacă?", a întors-o el. „Nu, greacă nu ştiu". Ochii i-au sticlit de o fericire maliţioasă şi, în cele cîteva minute cîte le-am petrecut împreună în automobil, mi-a explicat de ce nu sînt (cu toate meritele mele de moment) decît un barbar cultural. Capitolul matematicilor n-a mai apucat să-l atingă. La Politehnică, unde el vorbise de număr, intrasem şi eu în unele probleme de matematică, în orice caz, dacă la

examenul (cu Noica!) de greacă veche căzusem fără speranţă, la cel de matematică aş fi putut obţine un suficient, deoarece, ca şi Noica, domeniul m-a fascinat, am citit o groază de cărţi (Solomon Marcus ar putea spune cîte mi-a oferit numai el!) şi, cînd nu-mi place deloc ce fac acum (se întîmplă tot mai des), sînt cuprins de nostalgia matematicilor, disciplina pe care, după literatură, am iubit-o cel mai mult în şcoală.
Nu se poate descrie o carte cum este ***Jurnalul*** *de idei.* Noica, spre deosebire de Cioran, n-are vocaţia formulării aforistice, deşi scrie minunat. Poate ar fi mai corect să spun că nu-l interesează să decanteze artistic ideea. Aforismele lui sînt, unele, extraordinare, dar'numai întîmplător capătă formă literară. Trebuie privite ca simple eboşe. Finalitatea literară, aşa de marcată Ia Cioran, lipseşte. O colecţie s-ar putea alcătui. Nu ştiu dacă ar fi relevantă. Iată: „ *Mulţumeşte şi zilei care nu ţi-a dat nimic" „ Iţi e duşman cine te fixează într-o singură întruchipare; fie că o face din ură sau din dragoste " „ Dacă ziua ta nu are rod, ea nu este şi tu nu eşti" ,, Mă întrista că românul nu are conştiinţa tragicului. Undeva îmă el este în tragic, în neîmplinire şi inadecvaţie. E în elementul lui De aceea, poate, are discreţia lucrului".*

„Nit se definesc decît cele mijlocii. Nici răul nu se defineşte, nici binele" .

„Cum se face că Biblia sacralizează prin traducere orice limbă[7] *Ea singură O problemă pentru lingvişti. Orice traducere aici e la înălţimea originalului"*

Felul de a fi receptiv la fragmentele filosofice ale lui Noica nu e, de cele mai multe ori, artistic. Ceea ce tulbură citindu-le e, desigur, şi expresia, forma, dar mai des gîndul însuşi. Porneşte, de pildă, de Ia portretul făcut de Platon lui Socrate în *Apologie,* întrebînd oracolul din Delfi dacă există om mai înţelept decît el, Socrate află cu stupoare că nu există şi-şi consacră viaţa spre a-şi dovedi sieşi contrariul, dar descoperă că nici cei mai înţelepţi oameni nu ştiu nimic. Ba chiar că unii dintre ei îşi ignoră pînă şi ignoranţa. Comentariul lui Noica este extraordinar: ,, O *viaţă de om n-a fost astfel decît ecoul ironiei unui zeu... Dat; în fond, nu sînt toate vieţile aşa? A glumit un zeu lăuntric cu noi, spunînd: e ceva de capul tău. Şi ai făcut ca Socrate, numai că tu ai crezut ce spune el şi l-ai dezminţit pînă la urmă pe zeu, în timp ce Socrate* ***nu*** *l-a crezut, şi pînă la urmă l-a confirmat"* (p. 58). Mă gîndesc că am făcut critică literară şi n-am făcut matematică din pricina unor întîmplări şi a unor oameni amestecaţi în ele; nu poate fi vorba de vreo necesitate, nu, dar de ironia unui zeu, da; şi arunci,

nu cumva l-am dezminţit prin critică, deşi l-aş fi putut confirma prin matematici, de vreme ce mă îndoiesc mai abitir că aş fi ieşit un bun matematician decît că sînt un bun critic? Problema pusă de Noica mă duce spre un abis. E, de altfel, specialitatea casei,

Ca'şi în alte cărţi ale lui Noica, în aceasta dezacordurile cele mai neplăcute îmi sînt stîrnite de consideraţiile pe tema literaturii şi a autorilor de literatură. Dar să încep din capătul opus. Despre ***Luceafărul*** eminescian Noica face una din cele mai pătrunzătoare observaţii: *„Nici o fiinţă pămîntească nu merită să i te închini - şi totuşi i te închini. E c'elălalt sens al* ***Luceafărului*** *lui Eminescu; întîlnirea dintre două lumi, cind cea incoruptibilă se înclină în faţa coruptibilului* (...) *Ce este extraordinar în* ***Luceafărul*** *nu este că nemuritorul coboară; este că muritorul (care arde, cucerit de un simplu Cătălin) rezistă..."* (p. 230). O mare supărare îi produce lui Noica „inflaţia poetică" actuală. A avut şi o dispută pe această temă cu Dorin Tudoran. Filosoful crede că e vorba de o simplă sensibilitate poetică needucată şi lipsită, „după nefastul model francez'', de orice meşteşug, „dispreţuind superior rima" şi ritmul etc. Cel mai urît lucru pe care îmi vine să i-l spun lui Noica, referitor la acest subiect, este că, în mod evident, el n-a citit poezia (şi în general literatura actuală) pe care o condamnă. De altfel, într-un interviu, întrebat care-i sînt prefermţele. l-a numit, dintre poeţi, pe loan Alexandru şi dintre prozatori pe Paul Angliei. Preferinţele nu se discută, ştiu. Dar cînd mărturiseşti unele precum acesta, nu mai ai credit să spui despre-Caragiale şi E. lonescu, dramaturgii noştri de geniu, că nu sînt mari fiindcă zugrăvesc „doar strîmbătatea socială circumstanţială" şi că, respectiv, descriu **prea repede** omul fundamental. Este, în general, la Noica ceva care ar putea primi numele de aroganţă filosofică şi care se vede bine în faţa artei. Ea constă într-o privire aşa de înaltă încît nu mai rttme aproape nimic. Aroganţa aceasta are doza ei de facilitate, şi care o face de necombătut în exemple, căci, neoprindu-se decît la piscuri n-are cum greşi. Dar să spui că toate marile cărţi ale umanităţii sînt cele de dinainte de Montaigne, care a introdus noţiunea de autor şi a degradat cultura, şi că după Montaigne, aparţinînd neapărat **cuiva,** nici o carte nu mai e sortită să rămînă? Pentru Noica romanul nu există decît ca lectură de consum pentru femei, acela poliţist, de aventuri, tot aşa, dar pentru tineri, acela modern, de la Joyce, e simplă literatură sterilă de gradul II, critica e nulă moral şi filosofic ca act pur de alexandrianism, muzica este exterioară spiritului etc., etc. Toate acestea: sînt simple copilării ale unui mare spirit, pentru care arta e o formă a frivolităţii, a unui filosof care cochetează cu iluzia

economicoasă, că există în cultură, ranguri, că numai rangul întîi contează, tot restul fiind... literatură. Această suficienţă filosofică nu adînceşte însă raportul omului cu arta în aceeaşi măsură în care îl sărăceşte. Frumuseţea constă, spunea un critic (dar părerea criticilor n-are valoare pentru Noica), în existenţa deopotrivă a unei capodopere ca ***Anna Karenina*** de Tolstoi şi a unei opere „minore" ca ***Fum*** de Turgheniev; una fără... alta n-ar fi cu putinţă, numai compararea lor ne dă sentimentul de frumos; arta este domeniul **diferenţei...**

(România literară, nr. 2, 1991)

„Eseuri de duminică"

Citind ***Eseurile de duminică,*** pe care Constantin Noica le-a publicat în revistele anilor 1936-l943, dar pe care abia acum le strînge în volum editura Humanitas, după trei tentative făcute de însuşi autorul în 1944, 1970 şi 1985, nu se poate să nu te gîndeşti la tot ce desparte aceste articole şi conferinţe de spiritul filosofic al epocii în care Emil Cioran îşi tipărea eseurile exasperate, Mircea Eliade paradoxele metodice, iar Eugen lonescu nihilistele comentarii critice.

Se observă lesne că Noica este cel mai puţin liric dintre toţi. Şi el nu e niciodată tînăr. A fost din prima clipă adult sau, poate, bătrîn. Nu există la Noica nici protest, nici furie, nici entuziasm. Filosoful este mai degrabă un pedagog decît un iluminat. E şi singurul care a creat şcoală, după Nae lonescu, profesorul tuturor. Tonul îi este calm, persuasiv şi întreg, efortul i se îndrumă spre o înţelegere cît mai cuprinzătoare şi mai echilibrată. *„Să rostim deci curajos banalităţile noastre",* exclamă el într-un rînd (p. 32). Sau *„Ceea ce nu întUneşti, decît la foarte puţini oameni, este un înţelept simţ al măsurii"* (p. 34). Să fie el fratele fiului risipitor despre care vorbeşte într-un superb eseu (a cărui sursă editorul n-o cunoaşte, dar din care există frînturi, risipite ca oasele lui Osiris, în ***Jurnalul filosofic*** din 1944)? Să fie el adică acela care se supune, acela care se teme să nu piardă? Există peste tot la Noica un fond de cuminţenie înţeleaptă a gîndirii, tradus printr-o pedagogie fals blajină. Noica este, în chip incontestabil, un ipocrit, prin ipocrizie trebuind să înţelegem acea viclenie a învăţătorului care, convins în sinea lui că ştie şi că înţelege tot, joacă dinaintea elevului comedia ignoranţei şi a incapacităţii de pătrundere: *„Acesta e destinul inteligenţei* - se văietă extrem de inteligentul Noica-: *să se amestece unde nu trebuie şi să nu facă ceea ce trebuie,",* (p,,25). Şi încă ceva: într-un comentariu la Kant, Noica lămureşte .în ce sens filosofia acestuia se cuvine interpretată ca o critică: pentru că nu urmăreşte să

extindă cunoştinţele noastre, ci să le îndreptăţească. Situîndu-se în acel dincoace în care el însuşi a identificat transcendentul kantian, Noica face în eseurile lui de tinereţe (şi nu numai în ele) o critică a ideilor; fundamentîndu-le prin analiză şi prin explicaţie.

Pînă şi stilistic se poate remarca la Noica înclinaţia către exprimarea simplă, „nefilosofică". *„Aş vroi* - citim la pagina 134 - *să vă spun despre ea (despre* ***Critica raţiunii pure*** *- N.M.) ceva atît de clar, incit, dacă ne-ar asculta un filosof, să n-o mai recunoască".* Dacă nu m-aş teme că voi fi înţeles greşit, aş spune că Noica e ispitit să popularizeze conceptele filosofice şi, în general, ideile. El doreşte două lucruri: să le simplifice pînă la a le face accesibile intelectualului fără pregătire specifică şi să fie, pe această cale, cît mai convingător cu putinţă. Noica este un gînditor din speţa celor care nu se mulţumesc să ori să se comunice: el tinde să stîmească emulaţie şi să convertească, în filosoful Noica stă pitit un pedagog, iar în pedagog un misionar. Pedagogia gînditorului este o formă de a corupe sufleteşte. Aş nota, în această ordine de lucruri, că stilul a rămas acelaşi în cărţile lui Noica, de la 28 la 78 de ani. Bătrînul filosof retras la Păltiniş în ultimul său deceniu de viaţă gîndeşte şi se exprimă întocmai ca tînărul filosof din ***Mathesis*** ori din ***Eseurile de duminică.*** Particularitatea stilistică cea mai izbitoare este folosirea persoanei a doua singular, care, resimţită uneori astăzi ca o afectare, indică dorinţa secretă a autorului de a-şi împărtăşi cunoştinţele pe calea cea mai directă şi de a obţine o eficacitate maximă. El pare a-i spune cititorului: tu eşti cu mine, acum, cînd scriu sau gîndesc; şi ţie ţi se întîmplă un lucru sau altul, nu numai eroilor din relatarea mea. Iată un pasaj: *„Blaga poate să aibă sau să nu aibă dreptate, lecţia lui e plină de tilc. Aşa rătăceşti înainte de a te Intoar'ce al ale tale. N-ai ce face: ele nu sînt cu adevărat comorile tale pînă ce nu le-ai părăsit de-a binelea. Cîteodată te cuprinde spaima că n-ai să le regăseşti - şi nici nu le regăseşti Dar întotdeauna cînd te stăpîneşti cu adevărat în ele, simţi că n-o puteai face decit printr-un ocol - care e cultura însăşi"* (p. 82). Alături de Blaga, rătăcesc împreună cel care scrie şi cel care citeşte, înainte de a se întoarce la ale lor şi sînt încercaţi de aceeaşi spaimă că nu le vor regăsi. Pe acest ton de comunicare intimă (era să spun de comuniune), caută Noica să insufle elevului său (cititorul lui Noica se simte întotdeauna elev) adevărurile sau convingerile filosofice.

Temele ***Eseurilor de duminică*** au mai puţină importanţă. Cîteva idei şi lecturi sînt recurente, dacă ne referim la preocupările filosofului din anii tinereţii şi[1] apoi ai'bătrîneţii sale. Noica este, de la început, un „naţionalist" şi un ,-,optimist" cu privire la destinul neamului său.

Unele imperceptibile schimbări de apreciere se pot totuşi remarca, în 1936, el vorbeşte ***Despre o Românie" binecuvântată,*** în care tinereţea noastră ca popor este considerată o valoare, iar deznădejdea este respinsă principial. Opoziţia faţă de teza lui Cioran, cînd şi-a propus să reediteze în volum, eseurile, Noica se gîndea să dea culegerii chiar titlul eseului din 1936. Aş zice fără nici o maliţie: ce bine că nu şi-a realizat intenţia! în 1970 ar fi sunat groaznic acest titlu, ca să nu mai spun că una din ideile eseului, aceea că reîntregirea ţării între hotarele istorice încetase a mai fi o misiune pentru generaţiile de după 1918, ar fi fost cu siguranţă eliminată de cenzură, în 1940, în eseul ***România de totdeauna,*** Noica devine mult mai circumspect în valorizarea constituentelor românismului. EI scrie: *„Nu vedeţi că tot ce preţuiţi m românul de totdeauna este tot ce* ***nu*** *este el, tot ce nu a putut să fie el? "* (p. 31).

Eseurile de duminică este o carte foarte frumoasă şi instructivă, o poveste care are ca subiect ideile (filosofice ori curente) şi ca autor un filosof cu suflet de misionar.

(România literară, nr 3, 1993)

„Modelul cultural european"

Am comentat deunăzi cele dintîi scrieri ale lui C. Noica ***(Eseuri de duminică).*** Am acum în faţă ultima lui carte, apărută în 1988 în germană sub titlul ***De dignitate Europae*** (Editura Kriterion) şi reluată de Editura Humanitas sub titlul ***Modelul cultural european.*** Cartea cuprinde eseuri publicate în anii 1986-l987 în *România literară, Viaţa Românească* şi *Ramuri.* Versiunea românească din reviste a fost pregătită pentru tipar de către autor. Probabil că şi titlul cărţii îi aparţine.

Lăsînd la o parte prefaţa, despre care voi vorbi la sfîrşit, sînt-nouăsprezece eseuri concepute evident în vederea unei cărţi, legate adică între ele prin idee şi continuîndu-se ca o ştafetă de la cel dintîi la cel din urmă. Ele se înscriu în marea tradiţie a filosofici culturii numită morfologia culturii, pe care a inaugurat-o, pe la începutul acestui veac, Leo Frobenius, al cărei statut i l-a dat ceva mai încoace Oswald Spengler şi dintre promotorii căreia nu putem să omitem pe Lucian Blaga. Dar Noica vine cu un punct de vedere critic faţă de felul în care toţi aceştia şi-au înţeles disciplina, părîndu-i-se că întruchipările spaţiale, fie ele abisale (adică subconştiente) de care ei s-au folosit ca să descrie culturile, mai degrabă pietrifică realul istoric decît îi sugerează evoluţia, îi sacrifică în definitiv curgerea în favoarea unei

configuraţii care, în plus, apare deseori fragmentată, în locul acestei morfologii tradiţionale, Noica pune morfologia ca parte a gramaticii. Pe cît de neaşteptată, pe atît de simplă este restituirea operată de el, un soi de ou al lui Columb: *„O asemenea morfologie* [...], scrie Noica (p. 89- 90), *datează din ceasul clnd alexandrinii Antichităţii au pus ordine în manuscrise, în scrieri şi scriere, în ortografie, în gramatică, în exprimarea logosului şi, poate fără s-o ştie, în logos el însuşi. Orice altă morfologie, chiar dacă n-ar fi spaţială, este străină de gînd, înţeles ca obiect. Morfologie la propriu, cea care cu sintaxa laolaltă alcătuieşte partea fundamentală a gramaticii, vorbeşte despre «părţile de cuvînt», care în realitate sînt tiparele, condensările, formele şi ipostazele gîndului".* în secolul nostru s-a mai inventat o sintaxă logică, iată acum şi o morfologie logică.

Nu va mai surprinde pe nimeni dacă, în locul spaţiului „grotă" de la Frobenius ori al timpului „havuz" de la Blaga, ca să exemplific cu ele imaginile arhetipale pentru diferite culturi istorice, va găsi la Noica o eră a substantivului, cu care se încheie Evul Mediu, una a adjectivului în care se împodobeşte Renaşterea, una a adverbului în Baroc, una a pronumelui personal în Romantism şi aşa mai departe pînă la nefericita epocă actuală a conjuncţiei, toate nefiind decît vîrste ale aceleiaşi culturi europene întru elogiul" căreia autorul a conceput eseurile sale. înainte de a explica raţiunea acestui elogiu, nu mă pot opri să nu citez două superbe pasaje, la fel de frumoase ca atîtea la Noica, în care speculaţia cea mai abstractă şi cîteodată hazardată se îmbracă întf-un vocabular plastic cuceritor şi memorabil. Primul pasaj narează moartea Evului Mediu cu modelul lui substantival de gîndire: *„Pe cîmpul de la Azincourt, în nordul Franţei, ia sfirşit era substantivului. Acesta din urmă, devenit subiect în fraza şi în contextul istoriei, luase chipul cavalerului şi al seniorului, cel dinţii încercînd să-şi asume singur — clnd nu se integra într-un ordin — răspunderea ultimă, întocmai Cavalerului rătăcitor pe care-l încorpora mai tîrziu, cu delirul său, Don Quijote; cel de-al doilea, seniorul, ca subiect al mănunchiului său de vasali. Dar, spre a înfrunta lumea, le trebuia o armură. Aşa deci, în zale, cu armura lor de subiecte suficiente lor Insele, călare pe cai înzăuati şi ei, avea să apară floarea nobilimii franceze pe cîmpul de bătălie de la Azincourt. Aşa, iarăşi, aveau să se afunde nobilii, cu cai cu tot, în noroaiele de pe cîmpul de bătălie, unde feciori de păstori britanici, în picioarele goale, îi înfundau cu săgeţile lor şi mai adine, pînă la moartea cea fără de glorie"* (p. 100-l01).

Al doilea pasaj se referă la ivirea Renaşterii, înveşmîntată în straiele ei pestriţe ca în nişte adjective scînteietoare: *„în gramatica*

culturii europene, adjectivul venea, spre sfîrşitul Evului Mediu, să grăbească extincţia substantivului. Piereau cavalerii închişi în armurile lor ca în nişte fortăreţe, spre a lăsa la Florenţa loc unei umanităţi pestriţe, în sinul căreia fiecare se îmbrăca după gustul şi fantezia sa. […] Ne închipuim chiar că s-ar putea reface într-un fel istoria spiritului cu istoria costumaţiei, iar în civilizaţia europeană ţesătoriile Florenţei dădeau bogăţie şi deopotrivă trimiteau, cu stofele lor, la varietate, frumuseţe, bun gust şi, într-o largă măsură, la arta care abia acum se năştea în adevărata ei autonomie: la pictură. Dar este aceasta arta tipică a adjectivului? Căci adjectivul • este decalcul lui epitheton: ceea ce e pus peste ceva […] Oamenii şi lucrurile (Renaşterii) sînt aşa cum arată epitetele lor" (p. 102-l03).

Solide sub raportul cunoştinţelor istorice şi pur speculative, convingătoare şi indemonstrabile, ştiinţifice şi literare, eseurile lui Noica sînt pentru spiritul nostru deopotrivă hrănitoare şi savuroase. Puţini au apărat într-un mod mai seducător modelul oferit lumii de cultura Europei. Meritul ei principal ar fi acela la care se gîndiseră şi alţii, îndeosebi Malraux; dacă toate culturile au dat de obicei seama de colţul lor de lume, cultura europeană este prima care s-a'deschis spre toate colţurile lumii. Ea a reuşit acest lucru fiindcă este o cultură fără mister, neiniţiatică, transparentă, făcută a fi transmisă. Cînd eroul lui Sadoveanu din *Creanga de aur,* în drumul său de întoarcere în Dacia, ajunge în Bizanţ, el a trecut pe la egipteni şi a supt din laptele înţelepciunii lor străvechi. Noi îl redescoperim înţelept, dar direct nu cunoaştem nimic din învăţătura dobîndită, care e secretă. Din contra, tot ceea ce Werther al lui Goethe învaţă în anii săi de ucenicie şi de călătorie, aflăm în cele mai mici detalii. Aceste exemple (care-mi aparţin) măsoară distanţa dintre o cultură deschisă şi una închisă şi ne pot indica superioritatea formatoare a celei dintîi. O idee a lui Noica este şi că s-ar cuveni să aşezăm debutul culturii europene în anul 325 al conciliului de la Niceea, şi în Estul bizantin, nu în Vestul roman, deja haotic la acea dată la care Estul, el, putea lega între ele şapte asemenea concilii, pe durata a patru sute de ani, şi din care făcea nu numai prilejul unor foarte profunde dezbateri spirituale, dar şi un soi de enciclopedie a gîndirii europene pe cale *de* a lua fiinţă. Cu unele exagerări, această parte a cărţii aduce puternice argumente în favoarea deosebirilor dintre modelul european şi celelalte modele, dacă le putem numf aşa, fiindcă ele tocmai caracter modelator n-au avut.

Prefaţa cărţii, la care am promis să mă întorc, este, vai, scandaloasă şi arată coexistenţa la Noica a unei inteligenţe sclipitoare cu orbitoare prejudecăţi. Prefaţa condamnă, în termeni plăcuţi propagandei comuniste,

Occidentul contemporan „debusolat", cu bolile lui sociale cronice şi cu tineretul lui „isterizat", incapabil să mai producă altceva decît cărţi pe care lumea de mîine „le va arunca în foc". Cine ar dori să înţeleagă exact erezia intelectuală din aceste pagini de introducere ar trebui să citească studiul lui J.F. Revel, ***Cunoaşterea inutilă,*** tradus de Dan C. Mihăilescu tot pentru Humanitas; ar vedea atunci cum într-o inteligenţă hotărît genială, ca a lui Noica, îşi pot face cuib idei hotărît stupide, ca acelea din prefaţa amintită, şi şi-ar da seama cum oameni superiori, mari intelectuali au putut deveni purtătorii de cuvînt inconştienţi (şi cu atît mai eficienţi) ai propagandei comuniste. Argumentele antioccidentale din prefaţă suferă de ceea ce Revel numeşte o logică de stînga, chiar dacă sînt în spiritul convingerilor de tinereţe ale lui Noica, şi ele antioccidentale, dar într-o logică de dreapta.

(România literară, nr. 18, 1993)